

ALMANYA'DA TÜRKLER, DİNİ TANINMA VE ALEVİLERİN BİR DİNİ CEMAAT OLARAK TANINMASI

TURKS IN GERMANY, RELIGIOUS RECOGNITION, AND OFFICIAL
RECOGNITION OF ALEVIS AS A RELIGIOUS COMMUNITY

MAHMUT MAZLUM*

Sorumlu Yazar

Öz

Bu çalışma, Almanya'da artık uzunca bir süredir yaşayan Türklerin bu ülkedeki din devlet ilişkileri sistemine entegrasyonlarına odaklanmaktadır. Etnik farklılıklara yönelik resmi bir tanınma sistemi olmayan Almanya, tarihsel olarak farklı mezheplerin bir arada yaşadığı bir ülke olması hasebiyle ülkede yaşayan dini farklılıklara sahip toplulukların eşit olarak tanınmasına olanak sağlayan bir sisteme sahiptir. Nitekim bu durum Almanya'da yaşayan Türkler tarafından da fark edilmiş, bu sebeple de kurumsallaşma çabaları ve tanınma talepleri tarihsel olarak genelde dini alanda yoğunlaşmıştır. Ancak Almanya'da yaşayan Türklerin kurduğu dini örgütlenmeler arasında sadece Almanya Alevi Cemaati (AABF) tam anlamıyla başarı göstermiş ve Alevilerin yaşadığı birçok eyalette yerleşik kiliselerle eşit hakları elde edebilmiştir. Ülkede Türklerin kurdukları İslami örgütlenmeler henüz birçok eyalette dini cemaat olarak bile görülmemektedir. Bu meseleyi merkezine alan çalışmamız, bütün bu örgütler arasında sadece AABF'nin tanınmış olması durumunu açıklamak amacıyla yeni bir teorik çerçeve önermektedir. Politik fırsat yapıları, izlek bağlılığı ve ulus ötesi bağlantıları bir araya getiren bu eklettik çerçeve, durumu genellenebilir bir şekilde açıklama iddiasındadır. Buna göre Almanya'daki Türk örgütlenmelerinin kurumsallaşması kalıcılık projeksiyonu, politik fırsat yapıları, ulus ötesi bağlar ve bunların oluşturduğu izlek bağlılığı dinamikleri tarafından şekillendirilmiştir. Türklerin burada kalıcı oldukları netleştikçe örgütlenmeler politik fırsat yapılarından yararlanma çabasına girmişler ancak bu örgütlerin ulus ötesi bağları bu durumu genel olarak geciktirici ya da engelleyici bir mahiyet göstermiştir. Özellikle insan ve finans kaynağı gibi konularda ulus ötesi bağlara mecbur olan bazı örgütlerde, bu bağlar ciddi bir izlek bağlılığı yaratmış ve bu örgütleri politik fırsat yapılarından yararlanarak tanınma ya da ulus ötesi bağlarını devam ettirme kutupları arasında bırakmıştır. Ulus ötesi bağların daha zayıf izlek bağlılıkları yarattığı AABF örneğinde ise, yerelleşme ve sisteme uygun reform kararları çok daha hızlı alınarak, tanınma süreci sorunsuz tamamlanabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Sosyoloji, Göç, Almanya'da Aleviler, Almanya'da Dini Tanınma, Türk Diasporası, Almanya'da İslam, Almanya'da Türkler

Abstract

This study focuses on Turkish immigrants living in Germany for over 60 years and their incorporation into the local religious system. Germany's history of religious conflicts has contributed to the evaluation of a society where confessions coexist. This historical situation

Araştırma Makalesi / Künye: MAZLUM, Mahmut. "Almanya'da Türkler, Dini Tanınma ve Alevilerin Bir Dini Cemaat Olarak Tanınması". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 111 (Eylül 2024), s. 361-380 <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1379934>

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, E-mail: mmazlum@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4139-7134.

resulted in the developing of a religious recognition system that tried to provide equal rights to all religious groups. Turks in Germany have institutionalized chiefly based on their religion, recognizing the advantages of this system. However, among those groups, only the Alevi Community in Germany (AABF) has achieved full recognition in this system. The situation of other Turkish religious groups in Germany is not even close to that position. They are not even recognized as a religious community in many parts of the country. Taking this situation as a starting point, this article aims to understand how Alevis achieved full recognition while others still face enormous challenges. As an answer to that, our study offers a new theoretical framework. This approach combines political opportunity structures, path dependence, and transnational linkages in an eclectic frame and claims to explain the situation in the diaspora in a generalizable way. Accordingly, the institutionalization of Turks in Germany was framed by four vital factors: the projection of permanency, political opportunity structures, transnational linkages, and path dependency developed by the latter two. As it became clear that they would be permanent in Germany, Turks established and improved religious organizations. As said, they used the advantages of political opportunity structures available to them from the beginning. However, they were also transnational organizations, and those transnational linkages and initiatives resulted in delays in localization and organizational transformations for recognition. Especially those dependent on those transnational linkages due to human resources and funding, which have created path dependencies that cannot be changed even today. Those religious organizations have oscillated between political opportunities and resources provided by transnational linkages. AABF had distinct transnational linkages that did not result in creating a dependency, unlike other organizations. This allowed the organization to make necessary changes in its structure and follow a successful strategy for recognition.

Key Words: Politics, Sociology, Migration, Alevis in Germany, Religious Recognition in Germany, Turkish Diaspora, Islam in Germany, Turks in Germany.

Giriş

Almanya'ya resmi Türk göçünün başlamasının üzerinden 60 yılı aşkın bir zaman geçti. Bu süre zarfında, geçici olmaları planlanan ve temelde Alman vatandaşlarının yapmak istemedikleri işleri düşük ücretlere yapmaları için getirilen Türk işçiler bugün Almanya'da gündelik hayatın yadsınamaz bir parçası haline geldiler. Avrupa'nın göbeğine geçici olmaları kaydıyla getirilen Türkler bugün toplumun her kesiminde karşılaşılabildiğimiz, kendi içerisinde de farklı tabakalar barındıran geniş bir topluluk haline geldi. Bu topluluğun Almanya'nın bir parçası olup olmadığı ise 1980'lerden itibaren en çok tartışılan konulardan biridir. Helmut Kohl'ün bu dönemdeki geri dönüşü teşvik politikası da aslında Türklerin Alman toplumunun bir parçası olarak görülmediklerinin bir işaretiydi. Sonrasında bu politikanın işe yaramadığının görülmesi sahneye 1990'larla başlayan entegrasyon politikalarını çıkardı. Gerçekten de 1990'lar Türklerin Almanya'da ev sahibi olmaya başladıkları, vatandaşlığa geçişlerin hızlandığı yıllardı. Bu yönüyle Türklerin Almanya serüveni aslında akademik literatürde genelde "misafir işçilikten vatandaşlığa" benzeri başlıklarla ifade edilen dönüşüm süreçlerine son derece paraleldi. Nitekim Stephan Castles'in (1995, 293) ifadesiyle göçmenler önce kalıcı hale geliyor, sonrasında ülkedeki paralel toplumlar arasında marjinalleşme ve gettolaşma gözlemleniyor, en son topluluklar arasında artan etkileşimler devletleri bu yeni duruma uygun politikalar üretmeye itiyordu. 1990'lardan sonra Almanya'da olan aslında Castles'in son aşamada belirttiği gibi Almanya'nın bu geniş topluluğu halihazırda var olan sisteme entegre etme çabasının ön plana çıktığı yıllar olmuştur.

Peki 1990'lardan bugüne geçen yaklaşık 30 yılda acaba Almanya bu konuda ne kadar başarılı olmuştur. Ya da bu soruyu biraz farklı bir şekilde soracak olursak, bugün Almanya'da yaşayan Türkler var olan sisteme eklenme noktasında ne kadar başarılı olmuşlardır? Gündelik hayat açısından bakıldığında, Almanya'da yaşayan

Türk toplumu Almanya'nın bir parçası olma konusunda ciddi mesafe kaydetmiştir. Ancak Türk toplumunun farklılıklarının Alman sistemine eklenmesi konusu halen çözülmemiş ve karmaşık bir mesele olarak önümüzde durmaktadır. Bu noktada, çalışmamız Almanya'da yaşayan Türklerin yerel halktan farklılaştıkları alanlardan biri olan din konusundaki tanınma çabalarına odaklanacaktır. Nitekim çoğunlukla iki ana dini gruptan (Alevi ve Sünni) gelen ve bunların altında birçok farklı yapılanmadan oluşan Türk toplumunun önde gelen dini örgütlenmeleri tanınma noktasında çok farklı sonuçlar elde etmişlerdir. 2020 itibari ile Alevilik inancının ilk olarak Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti'nde daha sonra ise Alevi inancına sahip insanların yaşadığı bütün eyaletlerde kiliseler ile eşit haklara sahip olmasını sağlayan Almanya Alevi Cemaati (*Alevitische Gemeinde Deutschland* - AABF) birçok açıdan incelenmesi gereken bir başarıya imza atmıştır. Öte yandan henüz sıradan bir dernekler çatı örgütü olarak tanınmanın ötesine resmi olarak geçemeyen ve bu konudaki tarihleri iniş-çıkışlar ile dolu olan İslami örgütlenmelerin durumu da benzer şekilde ilginçtir. Öyle ki bu çalışmanın temel meselesi Türklerin dini kurumsallaşma ve tanınma mücadelesinin gelişim sürecine ışık tutmak ve gelinen noktada oluşan tanınma krizinin ve gruplar arasında rahatlıkla gözlenebilen bu farklılaşmanın sebepleri noktasında yeni bir kavramsal ve teorik çerçeve önermektir. Nitekim bu konularda özellikle kullanılan "politik fırsat yapıları" (*political opportunity structures*) yaklaşımı, ileride görüleceği üzere Almanya özelindeki sorumuza net şekilde cevap verememektedir. Bu durum ise bizi tarihsel kurumsalcılık yaklaşımının "izlek bağımlılığı" (*path dependence*) kavramı ve ulus ötesi bağların (*transnational links*) da dahil olduğu eklektik bir analiz çerçevesi oluşturmaya yöneltmektedir. Bu kavramların beraber kullanıldığı eklektik çerçeve içinde yapılan nitel analiz ise aslında ortaya çıkan durumun tam olarak aşırı sağın yükselişte olduğu güncel siyasal konjonktüre ek olarak, köklerinin tarihsel olarak daha derinde ve çok yönlü olduğunu göstermektedir.

1. Teorik ve kavramsal çerçeve

Göçmenlerin yeni geldikleri alanda nasıl örgütlenecekleri ve var olan siyasi, toplumsal ve dini rejimlere nasıl entegre olacakları sorusu göç çalışmalarının en eski meselelerindendir. Bu konuya kafa yoranlar arasında oluşan en temel görüşlerden birisi göçmenleri bir sosyal hareket olarak kabul etme üzerine kuruludur. Bu anlayışa göre göçmenler yerleştikleri ülkelerde kendi aralarında birtakım değerler etrafında toplanarak ihtiyaçlarına ya da eğilimlerine göre örgütlenmeler oluşturacaklardır. Almanya'daki Türk toplumunun önde gelen dini örgütlenmeleri bu tanıma tam olarak uymaktadırlar. Bu sebeple bu örgütleri tanınma noktasındaki en temel aktörler olarak alıp, sosyal hareketleri inceleyen literatürün en sık kullandığı kavramlardan olan politik fırsat yapıları kavramı çerçevesinde değerlendireceğiz. Bu kavram ilk olarak S. Tarrow (1996) tarafından ortaya atılmış ve bir devletteki sosyal ve politik aktörlerin potansiyellerini kullanma noktasında onları cesaretlendiren ya da caydırıcı tutarlı sinyaller bütünü olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma daha sonraları göç literatürüne uygulayanlar ise bu yapıları göçmen örgütlenmelerinin şekilleri ve başarıları için bir çerçeve sunan yerleşilen ülkenin hukuki ve politik yapılarına atıfla kullanmışlardır (Sökefeld, 2006, 269; Hooghe, 2005, 977-978). Öyleyse göçmen örgütlerinin yapıları ve amaçlarını yerine getirebilme potansiyelleri buldukları ülkelerin politik dengelerine ve bu doğrultuda oluşturulmuş hukuki yapılarına büyük ölçüde bağlıdır denilebilir (Schrover - Vermeulen, 2005, 828). Bu kavramı çalışmamız için operasyonalize ettiğimizde, Türklerin dini örgütlenmelerinin Almanya'nın din-devlet ilişkileri sisteminin kendilerine sağladığı fırsat ve sınırlara bağlı olarak şekillendiğini

iddia edebiliriz.

Bu kısa ancak meselenin özünü veren teorik çerçevenin bize gösterdiği iki durum söz konusudur. Öncelikle Almanya'nın göçmen örgütleri ve dini tanınma noktasında ortaya koyduğu kuralların Türk göçmenlerin örgütlenme konusundaki başarılarını net şekilde etkilemiş olmasını bekleriz ki bu durum açıkça görülmektedir. Dahası Ayhan Kaya'ya (2015, 68) göre Avrupa'daki İslami örgütlenmelerin kurumsallaşması birçok ülkede grupların kendi güdülerinden ziyade, buldukları devletlerin onları teşvik ve yönlendirmeleri ile gerçekleşmiştir. Nitekim Türk göçmen grupları da bu fırsat yapılarından yararlanmışlar ve 1970'lerden bu yana kurdukları dini örgütlenmeler ile bugün Türk toplumunun en büyük örgütlü yapıları olan çatı örgütlerini oluşturmuşlardır. Ancak bu çerçeveyi sunan fırsat yapılarının her örgütlenme için eşit olduğunu varsayarsak, bugün yaklaşık 50 – 60 yaşlarında olan bu organizasyonların Almanya'daki politik fırsat yapılarının sağladığı en ileri tanıma olan anayasal tüzel kişilik statüsünü (*Körperschaft des Öffentlichenrechts*) elde etmiş olmalarını bekleriz. Ancak durum yukarıda belirtildiği gibi bütün örgütlenmeler için aynı şekilde işlememiştir ve bu da bizi bu yapılara dair olan ikinci meseleye getirmektedir. Bugüne kadar bu statüyü elde etmiş tek Türk örgütlenmesi Almanya Alevi Cemaati'dir ve diğerlerinin bunu yakın bir tarihte başarmaları olası gözükmemektedir. Öyleyse politik fırsat yapıları aynı toplum içerisinde ortaya çıkmış ve benzer süreçlerden geçmiş bu örgütlenmeler için neden aynı şekilde çalışmamıştır? Bu soru bize politik fırsat yapıları yaklaşımının bu konuda tam olarak çalışmadığını ya da en azından eksiklikler içerdiğini göstermektedir.

İşte tam bu noktada, politik fırsat yapıları ek olarak, tarihsel kurumsalcılık yaklaşımının bir kavramı olan izlek bağıllığından ve göç çalışmalarında kullanımı her geçen gün artan ulus ötesicilik (transnationalism) yaklaşımından da yararlanmanın meseleyi anlayabilmek açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Tanınma süreçlerindeki en önemli aktörler olan cami dernekleri göçmenlerce oluşturulmuş kurumlardır ve politik fırsat yapıları yaklaşımında olduğu gibi kurumsalcı yaklaşım ve ulus ötesi bir perspektif çerçevesinde de analize uygundur. Bunlardan kurumsalcılık, kurumların ve bunların en önemlisi olan devletin siyasi davranışları şekillendirmede başat bir rol üstlendiklerini savunur (Steinmo, 2008, 123). Genel olarak kurumların toplumu şekillendirme özelliğine vurgu yapan bir teori olsa da özellikle 1990'lardan sonra kurumların nasıl değiştiğini ya da neden değişmediğini anlama konusuna daha fazla eğilmeye başlamıştır. Bu da kurumların değişimlerini tarihsel olarak değerlendiren tarihsel kurumsalcılık ve onun en önemli kavramlarından “izlek bağıllığı” kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın da temel taşlarından biri olacak olan bu kavram, asıl olarak kurumların değişime neden direnç gösterdiklerini anlama noktasında operasyonel hale getirilecektir. Bu kavram temelde kurumun tarihinde ve de özellikle kuruluş aşamasında alınan kararlara ve şartlara odaklanır. Buna göre kurumlar bir kez kurulduklarında bağımsızlaşırlar ve bu da onların değişime direnç göstermelerine neden olur (Lecours, 2005, 11–12). Nitekim kurumların oluşmasında etkili olan kararlar ilk şartlar altında faydalı sonuçlar doğurarak, sonrasında ise alınacak kararlar için “olumlu dönütler” sağlayarak bir izlek çizerler. Bu da kurumun uzunca bir süre kurulduğu dönemdeki şekil ve prensiplere bağlı kalmasına ve bu doğrultuda ilerleme noktasında bir ısrar göstermesine neden olur. Bu durum çalışmamızda, Türk göçmen örgütlerinin değişime neden farklı ölçülerde direnç gösterdiklerinin anlaşılmasında önemli bir yol gösterici olacaktır.

Eklektik teorik çerçevemizin son kavramı göç çalışmaları içinde popülaritesi

gittikçe artan ulus ötesicilik (*transnationalism*) yaklaşımından gelmektedir. Bu yaklaşım göçmen topluluklarının gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri ile değişen yapılarına ve konumlarına odaklanmaktadır. Kısaca tanımlamak gerekirse, göçmenlerin anavatanları ile kurdukları ve görece yeni bir fenomen olan ekonomik, siyasi ve sosyal bağları ifade eder (Bauböck, 2003, 701). Nitekim insanlar için göç daha 1990'lara kadar ulaşım ve iletişim zorlukları dolayısıyla anavatandan ciddi bir kopuşu ifade etmekteydi ve bu sebeple onlara odaklanan çalışmalar genelde onları göç ettikleri ülkenin bir parçası olarak görme eğilimindedir (Nordin - Otterbeck, 2023, 58). Gelişen teknolojiler sayesinde ise bu insan toplulukları ülke sınırları üzerinde kurdukları köprülerle sürekli bir fikir, sermaye ve benzeri şeylerin hareketine olanak sağlar hale geldiler ve bunlar göçmen toplulukları ve anavatanları arasında güçlü bağlar oluşturdu. Bu bağlar ise göçmen topluluklarına dair meselelerin kökten değiştirdi ve bunların tek bir ülkeyle sınırlı kalınarak anlaşılmasını imkânsızlaştır ki bu durum ancak ulus ötesi bir bakış açısını göç çalışmalarına dahil etmekle aşılabilir (Pries, 2022, 233). Bu bağlamda öz itibari ile din gibi ulus ötesi bir fenomeni temel alan bu dini örgütlenmeleri sadece Almanya sınırlarında anlamaya çalışmak eksik bir uğraş olacaktır. Bu doğrultuda, çalışmamız dini örgütlerin tanınma süreçlerini incelerken, bunların ulus ötesi bağlantılarını da önemli bir faktör olarak ele alacaktır. Zaten hali hazırda dini örgütlenmeler başta olmak üzere bütün Türk örgütlenmelerinin kuruluşlarından bugüne ulus ötesi bağlarla Türkiye ile ilişkili olduğunu düşündüğümüzde, ulus ötesi bir bakış açısının bu eklettik yaklaşımda ne kadar önemli olduğunu anlayabiliriz. Son olarak bu kavram yapılacak analizde örgütlenmelere etkisi üzerinden operasyonel hale getirilecek ve tanınma süreçlerine nasıl etki ettikleri incelenecektir.

Sonuç olarak elimizdeki eklettik teorik ve kavramsal çerçeveyi özetlemek gerekirse, bunun üç temel üzerine inşa edildiğini görürüz: politik fırsat yapıları, izlek bağlılığı ve ulus ötesi bağlantılar. Bu teorik çerçeveyi uygulayabilmek için öncelikle tanınma noktasında Almanya'nın sağladığı politik fırsat yapılarını tanımlamamız gerekmektedir. İkinci olarak izlek bağlılığını tespit edebilmek adına Türk dini örgütlenmelerinin ilk kurumsallaştıkları dönemleri incelememiz gerekmektedir. Bu dönemleri incelerken özellikle hangi durumların hangi kurumlar üzerinde ciddi bir izlek bağımlılığı yarattığına bakıyor olacağız. Burada etkisini izleyeceğimiz en önemli kavram ise ulus ötesi bağlar olacaktır. Nitekim Türk dini örgütlenmelerinin taşıdıkları farklılıkların çoğu bu bağlar ile ilişkilidir. Bu farklılıkların analizi ise özellikle tarihsel süreçleri ve bugün gelinen noktayı anlama noktasında bize gerekli argümanları sağlayacaktır.

2. Bir politik fırsat yapısı olarak Almanya'nın dini örgütleri tanıma sistemi

Her ne kadar Almanya'daki Müslüman varlığı tarihte çok daha gerilere gidiyor olsa da bu konudaki dönüm noktası, 1961 yılında Türkiye ile yapılan iş gücü anlaşması ile başlayan işçi göçleri olmuştur. Farklı dönemlerde çeşitli itme ve çekme faktörlerinin etkili olduğu bu göç süreci, bugün Almanya'da sayıları milyonları bulan ancak tam olarak örgütlenememiş bir Türk toplumu yaratmıştır. Diğer Avrupalı devletlerin göç tecrübelerinin üzerine bir ulusal göç rejimi inşa eden ve göçmenlerin kalıcı olmaması için çalışan Almanya da aslında yaklaşık 60 yıl sonra böyle bir manzara ile karşılaşmayı öngörmüyordu. Ancak bu çalışmanın kapsamını aşan birçok sebep bu insanların geldikleri bu ülkede kalıcı olmalarını ve de göç akınını farklı zaman periyotlarında çeşitli kanallar üzerinden devam ettirebilmelerini sağladı (Abadan-Unat, 2017, 81–82). Türklerin kalıcı olduklarının ilk sinyalleri 1970'lerde alınırken,

bu durumun en önemli örnekleri artan dernekleşme hareketleriydi.

Bu dernekleşme hareketinin özellikle, aile birleşimleri ile buradaki topluma dahil olan kadın ve çocukların sayısının arttığı bir döneme denk gelmesi de tesadüf değildir. Nitekim, Bretton (1964, 204) eski ve popüler bir makalesinde göçmen derneklerinin oluşumunda en temel tetikleyicinin sosyal ve kültürel farklılıklar olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda Almanya'ya yerleşmeye başlayan Türkler de içinde buldukları yabancı ortama karşı özellikle yeni nesiller için bir sığınak olması amacıyla kendi kültürel ve dini farklılıklarını yansıtan dini ve kültürel dernekler kurmaya hız verdiler (Kastoryano, 2004; Kaya - Drhimeur, 2022, 5). Ancak 1970'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye'den kaçan siyasi mültecilerin oluşturdukları dernekler hem sayı hem de etki bağlamında bir düşüş yaşadılar. Nitekim dünyadaki genel politik perspektifin temel odağı olan ekonomik eşitlik meselesinin yerini farklılıkların ve kimliklerin eşit olarak tanınması meselesi alıyordu (Sökefeld, 2022, 4-5). Bu sürecin sonuçları Almanya'da yaşayan Türklerin örgütleri üzerinde çok belirleyici oldu. Bunun nedenleri konusunda birkaç farklı yorum vardır. Bunlardan en sık dile getirileni Türkiye'nin 1980 sonrasında Türk-İslam sentezi anlayışını diasporaya da yayma politikasının (özellikle DİTİB ile) görünür hale gelmiş olmasıdır (Sunier - van der Linden - van de Bovenkamp, 2016, 47-48). Ancak din etrafında örgütlenme biçiminin diaspora içinde baskın bir hale gelmesini Türk toplumu içinde zaten var olan cemaat ve dini grupların var olan boşluğu değerlendirmeleri şeklinde yorumlayanlar da vardır. Konunun nedenlerine dair farklı görüşler olsa da ilerleyen tarihlerde din merkezli kurulan dernekler ve bunların çatı örgütlerinin Almanya'da yaşayan Türk toplumun en önemli örgütlü yapıları haline geldikleri yadsınamaz bir gerçektir.

Bu gelişmeye etki eden en önemli dışsal faktörün Almanya'nın ulus devlet anlayışının tarihsel olarak etnik homojenliğe yaptığı vurgu olduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim ulusal kimliğini ulusal birliğinden çok önce oluşturan Almanya'da (Brubaker, 2022), ulusal kimlik açısından dini farklılıklar, etnik ve kültürel farklılıklara oranla daha az oranda bir "problem" olarak görülmüştür (Sökefeld, 2022, 11). Bu durumun temel sebebi, Avrupa kıtasının şekillenmesi noktasında çok önemli bir olay olan mezhep savaşlarının bu anlamda çok parçalı olan Alman devletlerine bir mirasıdır. Bu miras üzerinde şekillenen Alman ulusal kimliği etnik ve kültürel farklılıklardansa dini farklılıkları tanıyan bir sistemin evrimleşmesi için uygun bir ortam sağlamıştır. Ancak bu durumu etnik azınlıkların dışlanması ya da tanınmaması şeklinde okumamak gerekir, nitekim Almanya'da resmen tanınmış etnik azınlıklar da bulunmaktadır. Burada vurgulanmak istenen, bu tarihsel durumun topluma sonradan göç yoluyla katılan dini gruplara da açık bir tanınma sistemi yaratmış olduğudur. Bu süreç sonunda ortaya çıkan sistemin Almanya'daki Türk toplumunda etnik ve kültürel tanınma yerine dini tanınmanın ve bu alanda faaliyet gösteren örgütlenmelerin ön plana çıkmasına neden olduğuna yönelik yorumlar da vardır (Kortmann, 2012, 315; Kaya - Kentel, 2005, 131). Bu bağlamda Türklerin kültürel ya da etnik bir tanınma yerine dini tanınmaya yönelmeleri ülkedeki politik fırsat yapısının bir ürünüdür de denilebilir.

Almanya'nın göçmenlere dini alanda ciddi haklar sağlayan bu politik fırsat yapısı, uzun bir tarihsel süreç sonunda ortaya çıkmıştır. Mezhep savaşlarının merkezinde yer almış olan topraklarda, milli birliğini görece geç kurmuş bir devlet olan Almanya, bütün bu süreçlerin sonunda kendine özgü bir din-devlet ilişkisi modeli geliştirmiştir. Bu bağlamda modelin kökenleri çok daha eskiye gitse de bugünkü sistem Weimar Anayasası'nda devlet kilisesi kurumunun kaldırılması ve benzer olanakların diğer

dini gruplara da açılması gibi değişikliklerle oluşmuştur. Bu değişiklikler II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan anayasaya değişmeden miras bırakılmıştır. Sonrasında özellikle göçle birlikte artan dini çeşitlilik bu sistem için ciddi bir test olmuşsa da sistem halen geçerliliğini korumaktadır. Bu konuya dair makalesinde, Hofhansel (2015, 91) bu kadar eski bir sistemin savaşlar, işgaller ve göçler gibi birçok olaya rağmen halen geçerli olmasını, onun aslında karşılaştığı yeni meydan okumalara uyum sağlayabilmesine bağlamaktadır. Nitekim, devlet kilisesi kurumunun olduğu imparatorluk döneminden bu yana, benzer haklardan yararlanma yetkisi kazanan dini grupların sayısı 30'a yaklaşmıştır. Ayrıca aslen göçmenlerin oluşturduğu Almanya Alevi Cemaati ve Almanya Ahmedi Cemaati gibi bazı dini grupların da bu yapıdaki en üst statüleri elde etmiş olmaları bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Göçmenler için bir politik fırsat yapısı olarak tanımladığımız bu sisteme yakından bakacak olursak, bu çalışma kapsamında en basitinden en üst olanına kadar beş ayrı başlık altında inceleyeceğimiz bir yapı görürüz. Almanya'ya özgü olan ve korporatif sistem ya da pozitif tarafsızlık (*positive neutrality*) olarak adlandırılan bu sistem (Sydow, 2013, 247), Fransa gibi laik devletlerin aksine din ve devleti katı şekilde ayıran sistemlerden farklıdır. Bu sistemde devlet dini kurumları toplumun bir parçası olarak ele alır ve onlarla kamu yararına uygun olacak şekilde iş birliği yapar ki bu durum Müslümanların da sisteme eklenilebilecekleri anlamına gelmektedir (Hofhansel, 2010, 191). Sisteme genel olarak baktığımızda temelde ilk iki basamağı bütün sivil örgütlenmeleri kapsayan ancak son üç basamağı özellikle dini örgütlendirmeleri ilgilendiren bir şema görürüz. Öncelikle Almanya'da dini örgütler için ayrı bir organizasyon şekli öngörülmuş değildir ve ilk aşamada bu örgütler de diğer dernekler ile aynı statüde kurulurlar ve bu görece kolay aşımaktadır. Burada temel ayırım vergi istisnalarından yararlanma noktasındadır ve bunun için yerel mahkemeye derneğin tüzüğü ve yedi üyeden oluşan yönetim kurulunun bildirilerek kayıtlı dernek (*eingetragener Verein – e. V.*) statüsünün alınması gereklidir (İkizler, 2008, 417). Türk cami dernekleri genel olarak bu şekilde örgütlenmişlerdir ancak asıl mesele basit tanıma olarak ele aldığımız bu basamaktan sonra başlamaktadır. Kurulduktan sonra bu dernekler özellikle yerel belediyeler düzeyinde devlet ile iş birliği yapabilirler. Bu iş birlikleri genellikle küçük çaplı ve proje bazlıdır ancak yerel anlamda baktığımızda prestij ve kamusal görünüm sağladığından bir önceki basamağa göre daha ileri bir tanıma düzeyini ifade ederler. Bu iş birliği türü çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren bütün derneklere açıktır ancak özellikle 2010'larda Türk dini örgütlenmeleri yerel düzeyde bu iş birliklerini sağlamak için çaba göstermişler ve ciddi ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Bahsedildiği üzere tanıma sisteminin bu ilk iki derecesi bütün derneklere açık olmakla birlikte, getirdiği yetkiler bağlamında görece basit düzeydedir. Bu sebeple, özellikle 1990'lardan sonra vatandaşlığa geçişlerin hızlandığı Türk toplumunun dini hizmetler noktasındaki ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli değildir. Bu süreçte ortaya çıkan daha karmaşık durumlar için aşağıda inceleyeceğimiz anayasal statüler belirlenmiştir.

Almanya'daki bu sisteminin Türk toplumu için belki de en önemli basamağı anayasada tanımlanan dini cemaat statüsüdür. Anayasal statülerden ilki olan ve Alman temel kanununun yedinci maddesinde açıkça zikredilen dini cemaat statüsü (*Religionsgemeinschaft*) dini cemaatlere devlet okullarında din dersi verebilme ve bunun için öğretmen istihdam edebilme hakkı vermektedir (Bkz. Belge 1; Alman Anayasası). Bu statünün hangi şartlara bağlı olarak kazanılacağı konusu tam olarak açıklanmamıştır (Belge 2, 9). Ancak konuyla ilgili literatürden ve tartışmalardan

edinilen bilgilerle bir çerçeve çizmek mümkündür. Buna göre bu derneklerin üyelerinin aynı dini anlayışa sahip gerçek kişiler olması ve örgütlenmenin dinin gereklerini yerine getirmeyi amaçlıyor olması gerekmektedir (Belge 3). Bunların yanı sıra, din dersi verme ve bu alanda eğitimci istihdam edebilme gibi haklar sebebiyle bu statüyü alacak örgütlerin ciddi bir kurumsal yapıya haiz olması da önemlidir (Belge 4, 12). Çerçevesini yasal metinlere dayanarak ancak bu kadar çizebileceğimiz bu statü, Almanya’da kalıcılığı artık kesin olan Türkler için çocuklarına dini geleneklerini aktarabilme açısından ciddi bir politik fırsat yapısıdır. Bu statünün bütün dini örgütlere açık olması Türklerin bu ülkeye tam entegrasyonları ve dini kültürel değerleriyle burada kalıcı olabilmeleri için önemlidir. Ayrıca sayıları her geçen gün artan vatandaşlığa geçişlerin doğal bir sonucu olarak, eşitlik duygusunun sağlanması noktasında da önemli bir haktır. Bu bağlamda birçok Türk yapılanması tarafından istenen bu statü için gerekli şartları sağlayan ve statüye hak kazanan çok az Türk örgütlenmesi mevcuttur. Türkler içinde AABF bu konuda ciddi başarılar elde etmiş ve Alevilerin yaşadığı bütün eyaletlerde bu statüye ulaşmıştır. Sünni gruplardan sadece DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği) Hessen Eyaleti’nde devlet okullarında din dersi verme yetkisi elde etmiş, ancak 2016 sonrasında Türkiye ile olan ulus ötesi bağlarının kurum üzerinde siyasi etkisinin olduğu eleştirileri yüzünden bu konuda ciddi gerilemelerle karşı karşıya kalmıştır (Mazlum, 2021, 228-229). Tanınma taleplerinin tarihsel sürecine genel olarak baktığımızda, 11 Eylül sonrası yaşananları, son dönemde aşırı sağın yükselişini, Türk örgütlenmelerinin yapısal eksikliklerini ve Almanya-Türkiye ilişkilerinin durumunu bu konudaki iniş çıkışların sebepleri olarak görebiliriz. Bu yönüyle bakıldığında sistemin yarattığı fırsatların Türk dini örgütlenmeleri tarafından çok önemsendiğini, fakat eşit oranda değerlendirilemediğini görmek mümkündür.

Bu anayasal statünün verdiği hakları genellikle kapsayan ve ilave olanaklar da sağlayan bir diğer tanınma basamağı devlet anlaşmaları (*Staatsvertrag*) ikinci basamaktaki iş birliklerinin çok daha ileri bir düzeyidir. Bu anlaşmalar eyalet meclisleri tarafından onaylanmakta ve konu olan grubun anlaşmanın yapıldığı eyaletteki haklarını bir arada sunan bir belge niteliği taşımaktadır. Bu anlaşmalar yerelden ziyade bütün bir eyalette o örgütlenmenin yararlanabileceği hakları sıralamaktadır. Bu yönüyle aslında çok geniş bir tanıma belgesidir. Genel olarak bu anlaşmalara dahil olan örgütler “dini cemaat” olarak tanımlanmakta ve buna ilaveten bir sonraki aşamada göreceğimiz tam anayasal tanınmayla elde edilen hakların bazıları da bunlara verilmektedir. Tabii bunlar yine örgüt ve eyalet yönetiminin müzakerelerine ve o eyaletin bu konudaki mevzuatına göre değişmektedir. Özellikle 2010’lu yıllardan sonra devlet anlaşmaları imzalamayı başarabilmiş Müslüman örgütü sayısında ciddi bir artış olmuştur. Hamburg ve Bremen eyaletleri bu göçmen örgütlerinin devlet anlaşmaları konusunda en başarılı oldukları yerler olmuşlardır. Ancak özellikle Katoliklerin çoğunlukta olduğu eyaletlerde benzer anlaşmalara dair müzakereler ya hiç başlamamış ya da özellikle Sünni örgütlenmeler açısından pek iyi sonuçlanmamıştır. Dahası Almanya’daki Türk toplumunda, bu tür anlaşmaların eyalet hükümetleri tarafından Müslümanların kritik hale gelmiş bazı sorunlarını çözmek ama tam tanınma statüsü vermemek için oluşturulmuş çözümler olduğu düşüncesi de yaygındır.

Anayasa’da bahsedilen ve tam tanınma olarak isimlendirebileceğimiz diğer statü ise anayasal tüzel kişilik (*Körperschaft des Öffentlichenrechts*) statüsüdür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın yeni anayasası için yapılan görüşmelerde, muhafazakârlar mevcut devlet kilisesi düzeninin devamını savunurken, liberaller Fransız tipi bir seküler anlayışla devletin kiliselerden tamamen ayrılmasını

savunmuşlardır. Bu iki görüşün arasında varılan uzlaşısı ise aslında devlet kilisesine verilen ayrıcalıkların, şartları sağlayan diğer dini gruplara da verilmesi yoluyla bir eşitliğin sağlanması olmuştur. Bu uzlaşının bir sonucu olan bu statü *Weimar* Anayasası ile oluşturulmuş olan bu statü buradan da günümüz Alman Temel Kanunu'na (*Grundgesetz*) miras kalan maddelerde (137 – 141) aynen korunmuştur. Buna göre tüzük ve üye sayıları ile kalıcılığını kanıtlayan ve dini cemaat statüsünü elde etmiş örgütler bu statü için başvuru yapabilirler (Hofhansel, 2015, 93). Anayasada tanımlanan şartların bu kadar sade olması ve statü ile gelen hakların genişliği göçmenlerin kurdukları dini örgütlenmelerin bu statüye olan ilgisini arttırmıştır. Bahsedildiği üzere bu statünün temelinde eskiden devlet kilisesine tanınmış olan geniş hakların, şartları sağlayan diğer dini gruplara da tanınarak eşitliğin sağlanması mantığı yatmaktadır. Bu haklar dini gruplar için ayrılmış mezarlık yerlerinden; hastane, hapishane ve ordu temsilciliklerine, devlet televizyonlarında süre almaktan, hizmetlerin finansmanı için vergi koymaya kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Rohe, 2008, 58; Spielhaus - Herzog, 2015, 426). Bunun yanı sıra, özellikle Türklerin oluşturduğu dini örgütlerin bu statüyü alarak ülkede bulunan yüzlerce yıllık dini yapılarla eşit hale gelecek olması bu statüye ulaşmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Göçmenlerin ciddi olarak ilgi gösterdikleri bu statü için ilk başvurularını Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün ilk dönemlerinde yaptıkları ancak sonuç alamadıkları bilinmektedir (Thielmann, 2010, 173). Bugüne kadar bu statüyü elde etmek için Türk örgütlenmeleri tarafından yapılan başvuruların biri hariç hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Öyle ki, verilen kararların mahkemeye taşınması ile alınan sonuçları ve tanıma yetkisini elinde tutan eyalet parlamentolarının hazırladıkları raporları incelediğimizde gerekli şartların aslında çok daha fazla ve karmaşık olduğunu görebiliriz. Nitekim, tanıma için başvuran dini cemaatlerin anayasaya sadık, güçlü bir organizasyon yapısına sahip, ciddi bir temsil kabiliyeti olan ve diğer inançlara toleranslı olmaları gerektiği birçok resmî belgede belirtilmektedir (Belge 4, 10; Belge 5, 7-8; Belge 6, 6). Bu şartlara, özellikle son dönemde etkili olan "Avrupa İslamı" söylemine paralel olarak kurulan "Alman İslam Konferansı" gibi yapıların da eklenmesiyle, Türklerin kurduğu dini örgütlerin bu statüyü elde edebilmek için ciddi bir değişim geçirmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmıştır (Mazlum, 2023). Öyle ki bu durum artık Avrupalı devletlerin yerleştirilmiş ve devlet tarafından onaylanan "iyi" Müslümanlarca temsil edilen bir İslam'ı tanıma niyetinde olduklarını göstermektedir (Bayraklı et al., 2018, 144). Bu durum ise özellikle Türk İslam örgütlenmelerinin tanıma süreçlerini giderek daha zor bir hale getireceği açıktır.

Almanya'da Dini Örgütlerin Alabilecekleri Statüler				
Kayıtlı Dernek	Yerel İş Birlikleri	Dini Cemaat Statüsü	Devlet Anlaşması	Anayasal Tüzel Kişilik Statüsü
Diğer dernekler ile benzer vergi istisnaları	Yerel otoriteler ile proje bazlı ve kamu yararına dönük iş birlikleri	Devlet okullarında din dersi verebilme yetkisi.	Anlaşmanın yapıldığı eyalette dini cemaatin ihtiyacı olan temel hakların tanınması.	Tarihsel olarak tanınmış kiliseler ile eşit statü ve onların yararlandığı bütün haklardan yararlanma.
Basit Tanınma		Tam Tanınma		

Tablo 1: Almanya'nın Dini Örgütleri Tanıma Sistemi, Kaynak: (Mazlum, 2021, 127)

Özetlemek gerekirse, Almanya'daki din devlet ilişkileri sistemi, özellikle göçmenlerin kurdukları dini örgütlenmeler için ciddi bir politik fırsat yapısı sunmaktadır. Yukarıda verilen tabloda gösterilen beş ana kategori bu örgütlerin elde edebilecekleri statüleri ve bunlara bağlı hakları göstermektedir. Bu statülerin elde edilmesi büyük oranda tedrici bir şekilde olmakta ve basit tanınmadan tam tanınmaya doğru gittikçe şartlar ve haklar genişlemektedir. Türk dini örgütlenmelerinin bu tabloya göre durumuna baktığımızda ise genelde ilk iki kategorinin birçok örgüt tarafından başarıldığını, ancak üçüncü ve dördüncü kategorilerin istisnai olarak öne çıkan gruplar ya da onların dahil oldukları platformlarca elde edildiğini görüyoruz. Ancak bu durumların siyaset ile bağlantılı olması, bu statülerin kazanılmış olsa bile geri alınabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Bu sebeptendir ki özellikle DİTİB'in elde etmiş olduğu birçok kazanım 2016 yılı sonrası sekteye uğramış ve birçok iş birliği askıya alınmıştır. Tam tanınma statüsü ise daha önce bahsedildiği üzere Türk gruplar arasında sadece Almanya Alevi Cemaati (AABF) tarafından elde edilebilmiştir. Birçok benzer yapılanma arasında sadece AABF'nin bütün bu süreçleri görece stabil ve sorunsuz şekilde tamamlamış olmasının birçok sebebi vardır. Ancak bunları tartışmadan önce, Almanya'daki Türk dini yapılanmalarının tarihsel gelişimine ve bu gelişime etki eden faktörlere bakmamız, konunun daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

3. Almanya'daki Türk dini örgütlenmelerinin temel dinamikleri

Almanya ile yapılan iş gücü göçü anlaşması sonucunda Almanya'ya gelen Türklerin yeni yaşam alanlarında yaptıkları en önemli değişiklikler dini inançları bağlamında olmuştur. Bu değişikliklerin ilk göze çarpanları da dini kurallara uygun yeme içme ve ibadet yerleri kurma girişimleridir. İlk dönemlerde geçici ve küçük çaplı olan bu girişimler, bugün Türklerin Almanya'daki en büyük örgütlü yapıları olan dini çatı örgütlerinin temellerini oluşturmuştur. O günden bu yana geçen 60 yıl boyunca farklı faktörlerin aynı anda ya da ayrı ayrı etki ettikleri bu örgütler çeşitli dönemler yaşayarak kurumsallaşmaya devam etmişlerdir. Bu süreci özetleyecek olursak, kronolojik olarak önce geçici ibadet yerlerinden kalıcı derneklere ve çatı örgütlerine daha sonra ise tanınma taleplerine uzanan görece istikrarlı bir kurumsallaşma tarihinden bahsedebiliriz.

Bu tarihsel arka planı, yazının buraya kadar olan kısmında ortaya koyduğumuz eklettik kavramsal çerçeve ışığında gözlemlediğimizde iki temel yargıya varabiliriz. Öncelikle Türklerin dini örgütlerinin Almanya'daki kurumsallaşmasının yerleşiklik projeksiyonu, politik fırsat yapıları, ulus-ötesi dinamikler ve izlek bağımlılığı olmak üzere dört temel dinamik tarafından şekillendirildiğini iddia edebiliriz. İddiamız ise bu kurumları etkileyen izlek bağılıklarının, eklettik çerçevemizin iki temel sütunu olan politik fırsat yapıları ve ulus ötesi bağlar arasındaki ikileme sıkışmış olduğudur. Öyle ki bu izlek bağılılığının daha zayıf olduğu durumlarda, politik fırsat yapılarına yönelim daha sorunsuz ve kararlı olurken, izlek bağılılığının ulus ötesi bağlar tarafından desteklendiği durumlarda ise politik fırsat yapılarından yararlanılamamıştır. Bu yaklaşım, literatürde bugüne kadar bu kurumların tarihsel gelişiminin anlatıldığı çalışmalardan farklı olarak genellenebilir bir yaklaşım da ortaya koymaktadır.

Öncelikle, göçmenlerin buldukları ülkelerdeki kalıcılık projeksiyonları ile kurdukları örgütlerin tasarımları ve amaçları arasında açık bir ilişki vardır. Nitekim Türklerin Almanya'da kalıcı oldukları belirginleştikçe, dini örgütlenmelerin de yapılarında gelişmeler olmuştur. Öyle ki kalıcılık ile artan ihtiyaçlara cevap olarak önce daha gelişmiş örgütler, daha sonra tanınma iddiaları ve yerleşme isteğine

paralel girişimler ortaya çıkmıştır. Bu durum Türk toplumu içindeki bütün dini gruplar için benzer şekilde ilerlemiştir. Bu süreçler sonunda, bahsedilen grupların sistem tarafından sunulan politik fırsat yapılarından yararlanmaya çalışması kaçınılmazdır. Bu durum da bahsedildiği üzere dini örgütleri tanınma noktasında ön plana çıkarmış ve onların kurumsallaşmasını sisteme uygun olmasını teşvik etmiştir. Ancak gelinen noktada bu iki temel faktör bu örgütlerin tarihlerindeki kırılma anlarını ve farklılaşmalarını açıklamaya yetmemektedir. Örneğin Alevilerin neden Almanya’da özellikle 1980’lerden sonra dini tanınma çabasına girdiklerini, diğer İslami örgütlerin tanınmayı başarmak için neden bir araya gelemediklerini ya da yine aynı amaçla yapısal sorunlarını neden hızlıca çözemediklerini sorduğumuzda açık yanıtlar alamamaktayız. Bu noktada, teorik çerçevemizin diğer iki kavramına başvurmamız gerekmektedir.

Sunduğumuz eklektik çerçevenin bize sağladığı diğer iki argüman, ulus-ötesicilik yaklaşımı ve izlek bağımlılığı, bu sorulara büyük oranda cevap verebilmemizi sağlamaktadır. Bunlardan ulus-ötesicilik yaklaşımı aslında bütün modern göçmen grupları için geçerli olabilecek bir duruma dikkat çekmektedir: Modern zamanlarda bir göçmen topluluğu ile alakalı bir meseleyi tek bir yere bakarak anlayamayız. Nitekim, ulus-ötesi bir alan olma özelliğini daha ilk andan itibaren taşıyan Almanya’daki Türk toplumu, özellikle 1970’lerden itibaren ulus-ötesi bağlantıların çok daha görünür ve etkili olduğu bir mahiyete bürünmüştür. 1970’lerde Türkiye’deki politik çatışmalardan kaçan mülteciler burada yeni oluşmakta olan gruplara ciddi bir dinamizm ve politik tecrübe katmışlardır. 12 Eylül darbesinden sonra Türkiye’nin buradaki dini alana DİTİB’i kurarak müdahil olması ise bu ulus ötesi etkiyi çok daha ileri bir düzeye taşımıştır. Örneğin daha ilk dönemlerde, Türkiye’den kaçan ve buradaki kavgalarını da yanlarında getiren İslamcı ya da Alevi aktivistler tarafından kurulan örgütler ile devleti temsil eden DİTİB arasında bugün hala hissedilen bir ikilik oluşmuştur. Özellikle Millî Görüşçüler ve Süleymanlılar gibi İslami örgütler ile DİTİB 1980 ve 1990’lar boyunca camilerin yönetimi ve hizmetler konusunda ciddi rekabet içerisinde olmuşlardır. Bu ikilik son dönemde bir nebze aşılmış olsa da halen bu örgütlerin bir araya gelebilmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır. Ayrıca bahsedilen tarihsel süreçler sonucu oluşan ve yapılanmaları, amaçları ve politik duruşlarıyla çok farklı olan bu örgütlerin bugün hala bir araya gelmeleri ve tam anlamıyla yetkili bir çatı örgüt kurarak tanınma mücadelesini güçlendirmeleri çok zor bir ihtimal olarak karşımızda durmaktadır.

Türklerin dini örgütlerinin kurumsallaşması noktasında, ulus ötesi bağlantıların bir diğer etkisi de yerelleşme konusuna yaptığı negatif etkidir. Türk toplumu her ne kadar orada kalıcı olmuş olsa bile, dini örgütlenmeleri büyük ölçüde Türkiye odaklı kalmışlardır. Bu odak Aleviler ve bazı İslami örgütlenmeler için anavatandaki yapıların desteklenmesi ve orada başarı sağlanması üzerine kuruludur ve özellikle Almanya’da toplanan bağışların Türkiye’ye gönderilmesi noktasında belirgindir. Aleviler bu konuda özellikle 2000’li yıllara kadar çok daha ileriye gidip, Türkiye’de Alevileri temsil edecek bir partinin kurulması çalışmalarında öncülük etmişler, ancak daha sonra bu girişimleri sonlandırmışlardır. Ayrıca, Türk dini örgütlerinin insan kaynağı, özellikle İslami örgütler noktasında Türkiye’den gelmektedir. Bu durum belirli periyotlar ile tekrarlandığından giderek sisteme uyum sağlaması gereken bu kurumların personellerinin aslında sahaya daha yabancı olması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Nitekim Almanca bilmeyen din personelinin yeni jenerasyon ve yerel halk ile etkileşimi sınırlı kılmaktadır. Dahası, Türkiye’deki yapının daha üst otorite görüldüğü ve özellikle DİTİB gibi Türkiye’den gelen din personelinin idare üzerinde

etkili olma potansiyelinin olduğu örgütlerde sisteme uyum konusunda daha ciddi sorunlar yaşanabilmektedir.

Son olarak bu kadar açık şekilde gözlemlenebilen ulus ötesi bağlantıların özellikle son yıllarda yükselişe geçen aşırı sağ ile Almanya’da ciddi bir politik tartışma konusu haline geldiği de açıktır ki bu da yine tanınma önündeki en büyük engellerden biri haline gelmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, ulus ötesi bir bakış açısı kurumsallaşma konusundaki sorunları görebilmemiz noktasında önemli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki bu örgütler uzunca bir süredir tanınma için mücadele ederken ulus ötesi bağlantıların yarattığı bu sorunların farkına varamıyorlar mı? Ya da Aleviler bu durumun yarattığı negatif etkinin farkına varıp çok farklı bir yola girebilmişken, diğer Türk örgütlenmeleri bunu neden başaramıyorlar? İşte bu iki temel soruya cevap verebilmek için oluşturduğumuz eklektik çerçevenin son kavramı olan izlek bağlılığına başvurmamız gerekmektedir.

Her ne kadar gelecek projeksiyonları ve politik fırsat yapıları bir güdülenme ve çerçeve sağlamışsa da kurumsallaşmanın diğer önemli öğeleri olan insan kaynağı, maddi kaynak ve politik duruşlar gibi alanlarda Türkiye ile olan ulus ötesi bağlantıların etkisi çok daha fazla olmuştur. Diğer bir deyişle bu bağlar, yer yer politik fırsat yapılarının karşısında tersi bir kutup oluşturmuşlardır. Bu durumun sonucu ise bu örgütlerin birçoğunun kısa vadeli yararları endeksli pozitif geri dönüşler ile bu bağlılıklarının sağlamlaştırıldığı bir izleğin oluşumu olmuştur (Rosenow-Williams, 2012, 198). Öyle ki, Türklerin kurdukları İslami örgütlerin hayatlarını devam ettirmek için ulus ötesi bağlantılara muhtaç oldukları, bu sebeple de tanınma için bir araya gelme ya da ciddi yapısal değişiklikler yapıp yerleşmek gibi adımları atamadıkları bir çıkmaz doğmuştur (Mazlum, 2023). Dahası Avrupalı devletler 1990’lardan bu yana özellikle dini hizmetler noktasında göçmen topluluklarının dış bağlantılarını azaltma yönünde tavır aldıklarını açık şekilde belirtmişlerdir (Arkilic, 2015, 22). Bunun yanında son yıllarda ortaya çıkan Avrupa İslami söylemi ve Almanya İslam Konferansı gibi platformlar da bu konuda artık çok daha ciddi bir tutum olduğunu göstermektedir. Öyle ki Almanya, diğer birçok Avrupalı devlet gibi aslında “onaylayabileceği” Müslümanlardan oluşan ve ulus ötesi bağlarından uzaklaşarak yerleşmiş bir örgütlenmenin tanınabileceği sinyalinin artık çok daha net bir şekilde vermektedir.

Bu durum elbette ki tanınma mücadelesi veren Türk dini yapılarının da büyük ölçüde farkında oldukları bir durumdur. Buna rağmen bu örgütlerin tanınma konusundaki sorunları halen aşamıyor olmalarının büyük ölçüde bahsedilen izlek bağlılığından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bugün imamların Türkiye’den getirilmesi ya da DİTİB özelinde olduğu gibi getirilen imamların maaşlarının Türkiye’den ödenmesinin engellenmesi gibi durumlarda birçok cami derneği en temel hizmetleri bile veremez hale gelecektir. Ayrıca finansman, dini ve idari personel ve dini üst otorite gibi birçok kalemden ihtiyaçlarını ulus ötesi bağlantıları ile sağlayan bu örgütler, çok yakın zamanlara kadar bu konulara eğilmedikleri için, bunları ikame edecek yapılara da sahip değillerdir. Bu sebeple, 1970 ve 1980’lerde bu bağlantıları sayesinde kurulup gelişen bu örgütler, zamanla politik fırsat yapılarının sağladıkları ile bir yerlere gelseler de oluşan bağımlılıklar yüzünden aşamadıkları bariyerler sebebiyle bu başarılar sınırlı kalmıştır. Bu sorunları kısmen yaşayan AABF ise özellikle 1990’lardan itibaren yerleşmeye önem vermiş ve ilerleyen bölümde detaylı anlatacağımız üzere gerekli yapısal değişiklikleri yaparak tanınmayı başarmıştır.

Özetlemek gerekirse, Almanya’ya göç eden Türkler buradaki dini kurumsallaşmalarını dört temel dinamik çerçevesinde oluşturmuştur. Türklerin burada kalıcı hale gelmeye başlamasıyla daha büyük çatı örgütleri kurulmuş ve bunlar en

başından itibaren politik fırsat yapılarından faydalanma çabasında olmuşlardır. Vatandaşlığa geçişlerin artışı ise bu yapıların sunduğu tanınma imkânlarını kullanma isteğini ve girişimlerini arttırmıştır. Ancak tam bu noktada özellikle tanınma şartlarını sağlamayı zorlaştıran yapısal eksiklikler, ortak yapılar oluşturamama ve sağın yükselişi ile paralel olarak gelişen İslam'a yönelik olumsuz bakış açısı bu süreçlerin sonuçsuz kalmasında etkili olmuştur. Ancak yine de bu noktadaki tıkanmanın nedenlerini sadece Almanya tarafında aramak, Türk dini yapılarını edilgen bir duruma sokacaktır. Ayrıca bu yapılar hem göçmen örgütleri olmaları hem de dini örgütlenme hüviyetleri dolayısıyla transnasyonal örgütlerdir. Bu sebeple ulus ötesi bir bakış açısı ile bu konuya yaklaşmak bize tanınma krizini anlama noktasında daha geniş bir perspektif sağlayacaktır. Öyle ki anlatıldığı üzere bu örgütlerin ulus ötesi bağlantıları dolayısıyla oluşan izlek bağımlılığı hem yapısal eksiklikler hem de yükselen sağın tepkisini çekme gibi konularda başat rol oynamaktadır. Oysa şartlar uygun olduğunda bu örgütlerin birçok noktada aksiyon alabilme ve gerektiğinde ciddi adımlar atabilme yetenekleri mevcuttur. İlerleyen bölümde AABF'nin bu aksiyonu alabilmesinin ardında yatan uygun şartlara değineceğiz.

4. Alevilerin Almanya'da bir dini cemaat olarak tanınması

Aleviler de Almanya'ya Türklerin büyük çoğunluğu gibi işçi göçü anlaşması sonucunda geldiler. Tam sayıları net olarak bilinmese de bu göçün Türkiye'deki nüfusa oranlı olduğu tahmin edilmektedir. Genel olarak göç eden nüfustan ilk bakışta ayrılan bir özellikleri olmasa da bazı kaynaklarda okuryazarlık oranlarının diğer göçmenlere göre yüksek olduğu iddia edilmektedir (Şen, 2008, 36). Yine de ilk dönemde Alevi göçmenleri diğerlerinden ayırmak çok mümkün değildir. Ayrıca örgütlenme bağlamında da Türkiye'den getirdikleri “*takiyye*” kültürünün de yer yer etkisiyle dini konulardan ziyade ilk olarak işçi hakları örgütlenmeleri etrafında toplanmışlardır. 1970'lerde kurdukları ilk örgüt Türkiye Amele Birliği'dir ve Türkiye Alevi Birliği şeklinde de anlaşılan TALEB kısaltmasını kullanarak Alevi kimliğine gönderme yapmıştır (Massicard, 2013, 185–189). İşçi örgütlenmesi olarak başlanan bu kurumsallaşma daha sonra giderek siyasallaşmıştır. Ayrıca bu yıllarda Türkiye'deki ideolojik çatışmalardan buraya kaçan özellikle sol örgüt mensupları da o dönemin önde gelen Alevi örgütlenmesi olan Yurtseverler Birliği gibi yapılarda son derece aktif olmuşlardır ki bu dönemdeki politikleşme bugüne kadar birçok noktada etkili olmuştur (Sökefeld, 2010, 20). Bu dönemde özellikle kurumsallaşma, aktivizm ve siyaset yapma konusunda ciddi tecrübeler kazanılmıştır ki bunlar ilerleyen süreçte tanınma çabalarına transfer edilecektir.

Alevilerin Almanya'daki kurumsallaşmasındaki en önemli kırılma noktalarından birisi, diğer örgütlerde olduğu gibi 1980 darbesidir. Reha Çamuroğlu (1996, 80) darbe sonrasında ortaya çıkan Türkiye'de devrim hayallerinin çökmesi, Türk-İslam Sentezi tezinin diasporayı da etkileyecek şekilde genişlemesi ve Kürt hareketinin bir kimlik hareketi olarak soldan ayrılmasının Aleviliğin sol siyasetten bir kimlik hareketine dönüşmesinde etkili olduğunu söyler. Aleviliğin yeniden keşfi olarak adlandırılan bu süreç özellikle kurumsallaşma üzerinde çok etkili oldu. Bu süreç sonunda 1970'lerdeki siyasi yönü ağır basan ana hareket ikiye bölünmüş ve bir tarafta siyasi yönü ağır basan Alevi Kültür Merkezleri kurulurken, diğer tarafta dini yönü ağır basan Hacı Bektaş-ı Veli Dernekleri kurulmuştur (Sökefeld, 2010, 22–23). Bu iki örgütlenme 1990'lara kadar ayrı ayrı hareket ettiler, ancak Alevi Kültür Merkezleri politik tecrübesinden dolayı daha ön plandaydı. Ancak 1993'e gelindiğinde, Türkiye'de yaşanan “Madımak Olayı” bu iki örgütlenmenin Almanya Alevi Dernekleri Federasyonu (AABF) çatısı

altında birleşmesini sağladı (Kaplan, 2004, 150). Ayrıca Sivas'ta yaşanan bu olay hem kurumsallaşma çabalarını hızlandırdı hem de Alevilerin tanınma mücadelelerinde bir katalizör görevi gördü (Arslan, 2016, 344). Bu çabaların ulus ötesi alandan yerele yönelmesi biraz daha zaman alacaktı. Bu süreçte yaşanan olaylardan sonra çok daha aktif hale gelen AABF'nin temel hedefi öncelikle Türkiye'de bir değişim sağlamak olmuştur. Bu bağlamda 1996'da bir Alevi partisi olarak kurulan Barış Partisi'nin en önemli destekçisi de AABF'ydü (Massicard, 2017, 214). Bir diaspora örgütlenmesi olan AABF kısa bir sürede Türkiye'deki Alevi hareketinin liderliğine kadar yükselmişti. Bu girişimin başarısız olması ise Almanya'da Aleviliğin bugününe uzanan değişimler silsilesini ve ulus ötesi girişimlerden yerele dönüşü başlatmıştır.

Buraya kadar gördüğü üzere, 2000'lerin başında Aleviler de aslında diğer Türk dini yapılanmalarından çok farklı değildi. Kuruluşlarından bu yana genel olarak Türkiye'ye dönük bir yapıları vardı ve amaçları daha çok Türkiye özelindeydi. Türkiye'de bulunan yapılar ile ulus ötesi bağlantıları vardı ve tanınma meselesi genel olarak kalıcılık projeksiyonuna bağlı olarak yavaş yavaş gelişmiş ikincil bir meseleydi. Öncelik genel olarak ulus ötesi girişimlere aitti. Nitekim Türkiye bağlamında hem siyasi girişimlerin hem de birçok Alevi kurumunun diaspora tarafından ulus ötesi bağlar ile desteklendiği açıktır. Öyle ki bu süreçte Aleviler önce Türkiye'deki siyasi tecrübelerini Almanya'daki yapılanmalara taşıdılar, sonra da buradaki tecrübelerini tekrar Türkiye'ye aktardılar ki bu durum topluluğun politik tecrübesinin sürekli büyümesini sağladı (Şirin, 2013, 108). Başta da iddia edildiği üzere bu politik tecrübe tanınma meselesi gündeme geldikten sonra tam olarak gerekenlerin yapılması noktasında çok önemli bir işlev görmüştür. Bu bağlamda 1990'lı yıllarda Sivas ve Gazi olayları sonrası yükselen ulus ötesi aktivizmin, Barış Partisi girişimi ile başarısızlığa uğramış olması, AABF'nin hedeflerinde köklü bir değişim getirmiştir. Her ne kadar Türkiye'deki durumdan tamamen kopulmasa da kurum bundan sonra büyük ölçüde Almanya'daki politik fırsat yapılarından yararlanmaya odaklanmıştır.

Avrupa'nın diğer ülkelerindeki Alevi örgütlerinde henüz böyle bir adım atılmamışken AABF 2000 sonrası tüzüklerinde yapılan değişiklikler ile kendisini bir dini cemaat olarak tanımlamaya başladı. Bu durum aslında tamamen politik fırsat yapılarının getirdiği bir durumdu ve diğer ülkelerde bu yönde adımların olmaması bu durumu açıklıyordu (Pries - Tuncer-Zengingül, 2013, 159). Diğer taraftan, bu kararın alınmasında Türkiye'nin alana Türk-İslam Sentezi ile ulus ötesi müdahalesinin ve 2002 yılında İslam Federasyonu adında bir platformun Berlin'de İslam din dersi verme hakkı kazanması gibi faktörler de tanınma iddialarının hızlanmasında neden oldu. Nitekim bu mesele Aleviler için hem farklılıkların tescili hem de kaynaklara ulaşım anlamına geliyordu ve bu yönleriyle artık çok önemliydi (Çoşan EKE, 2015, 259). Bu girişimin ilk meyvesi 2002 yılında Berlin'de Alevilik'in dini cemaat olarak tanınması ve okullarda din dersi verebilme yetkisinin verilmesi oldu (Wunn et al., 2007). Sonrasında ise tanınma konusundaki başarılar birbiri ardına geldi. AABF önce birçok eyalette Alevilik Din Dersi verme hakkı kazandı daha sonra ise bu eyaletler ile çok geniş kapsamlı devlet anlaşmaları imzalandı. Bu konuya odaklanılmaya başlandıktan sonra başarılar neredeyse kesintisiz bir çizgi halinde geldi. En üst tanınma statüsü olan ve Alevileri bağımsız bir dini cemaat olarak geleneksel kiliseler ile aynı düzeyde tanıyan "anayasal tüzel kişilik statüsü" ise 2020 yılının sonlarına doğru elde edildi. Bu durum ise iç göçle Türkiye'de bir kültür-inanç çerçevesine oturan Aleviliğin bu sefer dış göçle bir dine evirildiği bir sürecin son aşamasını sunmaktaydı (Arslan, 2017, 155–156). Bu da bize bir bakıma yüzlerce yıllık Alevilik tarihinin en ilginç anlarından birini sunmaktaydı.

Peki nasıl olmuştur da AABF diğer Türk örgütlenmelerinin bu kadar zorlandığı bu süreçleri aşmış ve tam tanınmaya ulaşabilmişti. Yukarıda anlatılanlardan sonra bu soruya her ne kadar haklılık payı varsa bile siyaset temelli cevaplar vermek haksızlık olacaktır. Nitekim bu süreçlerin aşılması büyük ölçüde politik fırsat yapılarına uygun siyasi örgütlenme tecrübesinin AABF'nin lider kadrolarında var olması ve bunların efektif olarak kullanılması ile başarılmıştır. Yukarıda anlatıldığı üzere Türkiye'den gelen siyasi mültecilerin omurgasını oluşturduğu Alevi örgütlenmeleri uzunca süre bu yeteneklerini yine Türkiye'deki ulus ötesi girişimlerinde geliştirmişlerdir. Almanya'da da sürekli olarak politik aktörlerle iletişimde olan bu kadrolar, 1980 sonrası giderek artan dini retorik ve 1990'lardaki başarısızlıklar ile bu potansiyellerini Almanya'da etkili şekilde kullanma fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca süreç boyunca gelişen ulus ötesi olaylar, AABF'yi Almanya'daki bütün Alevileri temsil eden bir konuma getirmiştir. Bu da ne yazık ki Sünni örgütlenmeler arasında yine ulus ötesi bağlantılar sebebiyle başarısız bir durumdur. Diğer taraftan ulus ötesi bağlantıların yönünün ağırlıklı diasporadan Türkiye'ye olması ve bunun Sünni örgütlerdekinin aksine AABF üzerinde hayati bir bağımlılık yaratmaması Alevilerin yeri geldiğinde yerleşme kararlarını alabilmelerini sağlamıştır. Bu durum da şüphesiz tanınma süreçlerine ciddi katkılar sağlamıştır.

Bunlara ek olarak AABF'nin ulus ötesi bağlantıları ile büyüyen politik tecrübesi, onların Alman siyasetinde de aktif olmalarını ve yeri geldiğinde gerekli stratejileri izleyebilmelerini sağlamıştır. Nitekim Aleviler Almanya'da örgütlenmeye başladıktan sonra Sünni çoğunluktan farklı olmanın onlar için avantaj yaratan bir durum olduğunu fark etmişlerdir (Özyürek, 2009). Özellikle 11 Eylül sonrası Avrupa'da oluşmaya başlayan İslam'a yönelik şüpheli bakış ve sonrasında aşırı sağın yükselişi AABF'nin tanınma süreçlerine beklenenin aksine katkı sağlamıştır. Öyle ki Sünni örgütlenmelerin tanınma süreçleri bu durumun politik etkisi yüzünden tıkanırken, Aleviler kendilerini seküler ve modern Müslümanlar olarak lanse eden başarılı bir strateji geliştirdiler (Çoşan EKE, 2014, 168–169). Bu strateji basitçe Alevilerin Sünni gruplardan farklı olarak Avrupa değerlerine daha yakın olduğuna dayanıyordu. Avrupa İslamı söyleminin tanınma süreçleri üzerinde etkisini sürekli arttırdığı bu dönemde, AABF tüzükleri bu stratejiye uygun olarak cinsiyet eşitliği, farklı inançlara tolerans, hukuka bağlılık ve çevreye saygı gibi kavramlara ciddi vurgular yapacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu başarılı politik hamleler diğer örgütlenmelerin yapmadıkları hatta göçmen işçilerden oluşan ve bu konularda uzmanlığı olmayan yönetim kadroları yüzünden büyük ölçüde yapamayacakları şeylerdi. AABF'nin bunu başarabilmesi ise bu hamleleri yapabilecek siyaset tecrübesi olan yöneticilere ve gerekli siyasi bağlantılara sahip olması ile mümkün olmuştur. Sonuç olarak, Aleviler diğer Türk dini örgütlenmelerinin aksine ulus ötesi bağlantıların oluşturduğu güçlü izlek bağımlılığına sahip değillerdi ve bu durum onların politik fırsat yapılarına odaklanmasını kolaylaştırdı. Sonrasında ise yine ulus ötesi girişimlerle edinilen siyasi tecrübeyi son derece teknik olan tanınma sürecine yönlendirebildiler ki bu da yine diğer örgütlerde olmayan bir yetenekti. Dahası bu yeteneği dönemin siyasi ortamına uygun stratejileri kullanarak daha efektif olarak kullanabildiler ve belki de yüzlerce yıllık bir tanınma mücadelesini Almanya'da başarı ile tamamladılar.

Sonuç

Almanya'nın en büyük ikinci etnik grubu olan Türklerin bu ülkedeki varlıkları bugün 60 yıldan daha eskidir. Bu süreç sonunda her ne kadar gündelik hayatın yadsınamaz bir parçası haline gelmiş olsalar da mesele entegrasyon olduğunda bu kadar net yargılara varmak güçtür. Nitekim bunca zaman geçmesine rağmen Türklerin dini örgütlerinin Almanya'da sahip oldukları haklar bakımında tarihsel olarak tanınmış dini yapıların açıkça çok gerisindedir. Almanya'nın din-devlet ilişkileri tarihi, geleneksel olarak devlet kiliselerine tanınan hakların diğer dinlere de tanınmasının yolunu açan bir politik fırsat yapısı yaratmıştır. Bu noktada birçok grup bu yapılardan yararlanmak için girişimde bulursa da başarılı olan tek Türk dini örgütlenmesi AABF olmuştur. Çalışmamız son derece teknik bir süreç olmanın yanında politik de bir konu olan tanınma meselesinde alınan bu farklı sonuçların nedenlerini bu örgütlerin Almanya'daki kurumsallaşma tarihleri üzerinden yaptığı bir analizle anlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda çalışmanın en önemli katkısı, analiz için toplanan tarihsel verileri değerlendirmek üzere oluşturduğu ve politik fırsat yapıları, ulus ötesi bağlantılar ve izlek bağıllığı kavramlarından oluşan eklektik bir teorik çerçeve önermesi olmuştur. Sonuç olarak ortaya çıkan resim, Almanya'daki Türk dini örgütlenmelerinin kurumsallaşma çabalarının ve zamanla yükselen tanınma iddialarının yerel politik fırsat yapıları ve ulus ötesi bağlar ikilemi arasında şekillendiğini göstermektedir. Bu iki kutuplu düzlemde Sünni grupların ulus ötesi bağları örgütlenmeleri için bugün bile kıramadıkları izlek bağıllıkları üretmiş ve ulus ötesi alandan, yerel politik fırsat yapılarına yönelmelerini imkânsız kılmıştır. Öte yandan benzer şartlar altında gelişen Alevi kurumsallaşması özellikle ulus ötesi bağlar noktasında farklılaşmıştır. Bu bağlar AABF'ye ciddi bir insan kaynağı ve siyasi tecrübe sağlarken, ulus ötesi bağların yönünün genelde Türkiye'ye doğru olması izlek bağıllığının çok güçlü olmamasına sebep olmuştur. Nitekim Türkiye'deki ulus ötesi girişimleri başarısızlığa uğradığında, bütün bu tecrübeyi Almanya'da tanınma meselesine aktarmayı ve süreci sorunsuz olarak bitirebilmeyi başarmışlardır. Almanya'daki diğer Türk dini örgütlenmelerinin bu seviyede bir tanınmayı yakın vadede başarmaları beklenen bir durum değildir. Nitekim bahsi geçen bağımlılıklar halen daha geçerliliklerini korumaktadırlar. Ancak ilerleyen süreçte tanınma meselesinin daha ciddi ele alınması ve ortak platform çabalarının etkili sonuçlar vermesi durumlarında bu krizin aşılması mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3rd Ed., 2017.
- Arkilic, Ayca. "The Limits of European Islam: Turkish Islamic Umbrella Organizations and Their Relations with Host Countries - France and Germany." *Journal of Muslim Minority Affairs* 35/1 (2015), 17–42. <https://doi.org/10.1080/13602004.2015.1019193>
- Arslan, Zeynep. "Alevi Diasporası ve 'Resmi Din' Olarak Alevilikte Çoklu Kimlik." *Göç Dergisi* 4/2 (2017), 153–184.
- Arslan, Zeynep. "The Alevi Diaspora – Its Emergence as a Political Actor and Its Impact on the Homeland." *Border Crossing* 6/2 (2016), 342–353. <https://doi.org/10.33182/bc.v6i2.499>
- Bauböck, Rainer. "Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism." *International Migration Review* 37/3 (2003), 700–723. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00155.x>
- Bayrakli, Enes et al. "Engineering a European Islam: An Analysis of Attempts to Domesticate European Muslims in Austria, France, and Germany." *Insight Turkey* 20/3 (June 1, 2018), 131–156. <https://doi.org/10.25253/99.2018203.08>
- Breton, Raymond. "Institutional Completeness of Ethnic Communities and the Personal

- Relations of Immigrants.” *American Journal of Sociology* 70/2 (1964), 193–205. <https://about.jstor.org/terms>
- Brubaker, Rogers. *Fransa ve Almanya’da Vatandaşlık ve Ulus Bilinci*. ed. Çev: Ezgi Su Dağabak. Ankara: Gav Perspektif, 2022.
- Çamuroğlu, Reha. “Alevi Revivalism in Turkey.” *Alevi Identity: Cultural, Religious, and Sociological Perspectives: Papers Read at a Conference Held at the Swedish Research Institute in Istanbul*. Richmond: Curzon, 1996.
- Castles, Stephen. “How Nation-States Respond to Immigration and Ethnic Diversity.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 21/3 (1995), 293–308. <https://doi.org/10.1080/1369183X.1995.9976493>
- Çoşan EKE, Deniz. “Embodiment of Recognizing Differences: Alevis in Germany.” ed. Güven Şeker et al. 252–259. London: Transnational Press London, 2015.
- Çoşan EKE, Deniz. “Transnational Communities: Alevi Immigrants in Europe.” *Alevilik-Bektasilik Arastirmalari Dergisi* 10 (2014), 167–194.
- Hofhansel, Claus. “Accommodating Islam and the Utility of National Models: The German Case.” *West European Politics* 33/2 (2010), 191–207. <https://doi.org/10.1080/01402380903538799>
- Hofhansel, Claus. “Recognition Regimes for Religious Minorities in Europe: Institutional Change and Reproduction.” *Journal of Church and State* 57/1 (2015), 90–118. <https://doi.org/10.1093/jcs/cst030>
- Hooghe, Marc. “Ethnic Organisations and Social Movement Theory: The Political Opportunity Structure for Ethnic Mobilisation in Flanders.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31/5 (September 2005), 975–990. <https://doi.org/10.1080/13691830500177925>
- İkizler, Metin. “Alman Dernekler Hukukundaki Reform Çalışmalarına Bir Bakış.” *AÜHFD* 57/3 (2008), 409–454.
- Kaplan, İsmail. *Das Alevitentum: Eine Glaubens- Und Lebensgemeinschaft in Deutschland*. Köln: AABF, 2004.
- Kastoryano, Riva. “Religion and Incorporation: Islam in France and Germany.” *International Migration Review* 38/3 (2004), 1234–1255.
- Kaya, Ayhan. “Euro-Türkler , Kuşaklararası Farklılıkları İslam ve Entegrasyon Tartışmaları.” *Göç Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015), 44–79.
- Kaya, Ayhan - Drhimeur, Amina. “Diaspora Politics and Religious Diplomacy in Turkey and Morocco.” *Southeast European and Black Sea Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2095703>
- Kaya, Ayhan - Kentel, Ferhat. “Euro-Turks. A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union? A Comparative Study of German-Turks and French-Turks.” *Centre for European Policy Studies*.
- Kortmann, Matthias. “Religious Governance and Integration Policies in Germany and the Netherlands: The Impact on the Self-Portrayal and Strategies of Muslim Organizations.” *Journal of Immigrant and Refugee Studies* 10/3 (2012), 299–318. <https://doi.org/10.1080/15562948.2012.693038>
- Lecours, André. *New Institutionalism: Theory and Analysis*. Toronto: Toronto University Press, 2005.
- Massicard, Elise. *The Alevis in Turkey and Europe*. New York: Routledge, 2013.
- Massicard, Elise. *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Mazlum, Mahmut. “Reflections of ‘European Islam’ Discourse to Germany and Recognition of Turkish-Islam.” *Bilig* 104 (January 30, 2023), 153–178. <https://doi.org/10.12995/bilig.10406>
- Mazlum, Mahmut. *Transnational Linkages and Recognition: The Case of Immigrants’ Religious Organizations in Germany*. Munich: Ludwig Maximilian University of Munich, PhD Dissertation, 2021.
- Nordin, Magdalena - Otterbeck, Jonas. *Migration and Religion*. Cham: Springer International Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-30766-9>
- Özyürek, Esra. “‘The Light of the Alevi Fire Was Lit in Germany and Then Spread to Turkey’: A Transnational Debate on the Boundaries of Islam.” *Turkish Studies* 10/2 (2009), 233–253.

- <https://doi.org/10.1080/14683840902864028>
- Pries, Ludger. "Transnationalism." *IMISCOE Research Series*. 233–247. Springer Science and Business Media B.V., 2022. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92377-8_15
- Pries, Ludger - Tuncer-Zengingül, Tülay. "Neither Omnipotent nor a Paper Tiger: The Federation of the Alevi Communities in Germany and the Dynamics of Its Multidimensional Area of Activity." *Islamic Organizations in Europe and the USA*. ed. Matthias Kortmann - Kerstin Rosenow-Williams. 150–166. Palgrave Macmillan UK, 2013. https://doi.org/10.1057/9781137305589_9
- Rohe, Mathias. "Islamic Norms in Germany and Europe." *Islam and Muslims in Germany*. ed. Ala Al-Hamarneh - Jorn Thielmann. 49–81. Leiden: Brill, 2008. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004158665.I-592.17>
- Rosenow-Williams, Kerstin. *Organizing Muslims and Integrating Islam in Germany*. Leiden: Brill, 2012. <https://doi.org/10.1163/9789004234475>
- Schrover, Marlou-Vermeulen, Floris. "Immigrant Organisations." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31/5 (September 2005), 823–832. <https://doi.org/10.1080/13691830500177792>
- Şen, Faruk. "Euro-Islam: Some Empirical Evidences." *Islam and Muslims in Germany*. ed. Ala Al-Hamarneh - Jorn Thielmann. 33–49. Leiden [u.a.]: Brill, 2008.
- Şirin, Çiğdem V. "Analyzing the Determinants of Group Identity Among Alevis in Turkey: A National Survey Study." *Turkish Studies* 14/1 (2013), 74–91. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.766983>
- Sökefeld, Martin. "Die Geschichte Der Alevitischen Bewegung in Deutschland." *Aleviten in Deutschland: Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*. ed. Friedmann Eißler. 18*29. Berlin: Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungsfragen, 2010.
- Sökefeld, Martin. "From Culture to Religion: Reframing Alevism for Recognition in Germany." *The Alevis in Modern Turkey and the Diaspora: Recognition, Mobilisation and Transformation*. ed. Derya Özkul - Heege Markussen. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022.
- Sökefeld, Martin. "Mobilizing in Transnational Space: A Social Movement Approach to the Formation of Diaspora." *Global Networks* 6/3 (July 2006), 265–284. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2006.00144.x>
- Spielhaus, Riem - Herzog, Martin. "Finding a Place for Islam in Germany: Islamic Organisations under Private and Public Law." *Journal of Religion in Europe* 8/3–4 (2015), 419–443. <https://doi.org/10.1163/18748929-00804009>
- Steinmo, Sven. "Historical Institutionalism." *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*. ed. Donatella della Porta - Michael Keating. 118–139. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Sunier, Thijl - van der Linden, Heleen - van de Bovenkamp, Ellen. "The long arm of the state? Transnationalism, Islam, and nation-building: the case of Turkey and Morocco." *Contemporary Islam* 10/3 (2016) 401–420. <https://doi.org/10.1007/s11562-016-0353-7>
- Sydow, Gernot. "The Legal Status of Muslim Communities in Germany." *Transformation of Church and State Relations in Great Britain and Germany*. ed. Antje von Ungern-Sternberg - Christian Walter. 241–250. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 1st Ed., 2013. <https://doi.org/10.5771/9783845243399-241>
- Tarrow, Sidney. "States and Opportunities." *Comparative Perspectives on Social Movements*. ed. D. McAdam et al. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Thielmann, Jorn. "The Turkish Bias and Some Blind Spots: Research on Muslims in Germany." *Muslim Organizations and the State - European Perspectives*. ed. A. Kreienbrink - M. Bodenstern. 169–196. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2010.
- Wunn, Ina et al. *Muslimische Gruppierungen in Deutschland: Ein Handbuch*. ed. Ina Wunn et al. Stuttgart: Kohlhammer, 2007.

Belgeler

- Belge 1, Sachstand, "Gesetzliche Regelungen mit Bezug zu islamischen Religionsgemeinschaften", Wissenschaftliche Dienste, Bundestag, no: WD 3 – 3000 – 259/16, 01.12.2016
- Belge 2, Ausarbeitung, "Verfassungsrechtliche Bedenken gegen die Anerkennung der Yeziden

- als Religionsgemeinschaft in Deutschland“, Wissenschaftliche Dienste, Bundestag, no: WD 10 – 3000 – 017/16, 24.03.2016
- Belge 3, Ausarbeitung, “Rechtlicher Status der DİTİB”, Wissenschaftliche Dienste, Bundestag, no: WD 10 – 3000 – 053/18, 19.07.2018
- Belge 4, Ausarbeitung, “Die rechtlichen Rahmenbedingungen des Verhältnisses von Staat und Religionsgemeinschaften in Deutschland: Unter besonderer Berücksichtigung der Rahmenbedingungen für Muslime”, Wissenschaftliche Dienste, Bundestag, no: WD 10 - 3000 - 074/08, 29.08.2008
- Belge 5, Ausarbeitung, “Fragen zur religionsrechtlichen Anerkennung des Islam in Frankreich und Deutschland”, Wissenschaftliche Dienste, Bundestag, no: WF III – 079/06, 20.03.2006
- Belge 6, Drucksache, “Religionsrechtliche Regelungen für Juden und Muslime”, Wissenschaftliche Dienste, Bundestag, no: WF III G – 151/06, 20.04.2006

Extended Abstract

The puzzle our study tries to solve is created by the most severe phenomenon of our age: migration. As is known, the Turkish community in Germany is a considerable part of the country, with its population and economic and political potential. While being the second big ethnic group in the country, their religious differences are the main thing that gathers them around. This is not a surprise because of Germany’s distinct history with religions. As a result of that history, a specific system has evolved in Germany, which allows all religious communities in the country to have equal rights. In this frame, one could expect Turks to have equal rights with traditional churches in the country after living there for over 60 years. However, the status of the majority is not even close to that except for one minority group, namely Alevi and their organization, the Alevi Community in Germany (AABF). Their success in climbing the ladder of recognition in Germany creates the central issue in our study, which asks how they diverged from the majority in this system. By answering this question, we aim to bring a new perspective to incorporating the Muslim problem in Europe.

This study creates a novel theoretical framework for a new perspective, which could become a base for further explanations in similar cases. This new perspective utilizes concepts from different theoretical schools, such as political opportunity structures, path dependence, and transnational linkages. The logic behind this eclectic approach relies on some facts in the field which are also regularly mentioned in literature. Accordingly, the religious recognition issue in Germany is mainly defined as a mechanical process widely affected by the institutionalization processes of those organizations. This study claims that the institutionalization of Turkish religious organizations in Germany is shaped by four critical factors: the projection of permanency, political opportunity structures, transnational linkages, and path dependency developed by the latter two. When Turks migrated to Germany as guest workers, they first established temporary religious organizations because they were unsure about their permanency in this new country. However, this situation has changed over time, and Turks have started to improve their organizations in line with the opportunity structures provided by the system in Germany. At the same time, those religious organizations were transnational by nature, and that feature also created some other opportunities due to historically established border crossing links to Turkey. In sum, Turkish religious organizations faced a dilemma created by those two opportunity structures, and the ones focused on the transnational ones had delays in terms of localization and institutional transformations necessary for recognition.

The results of this dilemma could be seen in many organizations, including AABF. Still, they saw the situation earlier than others and focused on recognition issues at the beginning of the 2000s. However, the path dependence created by transnational linkages was more vital for some other organizations due to the funding and human resources provided through those links. This is especially clear in some mosque associations, which are providing services thanks to those transnational contributions; thus, cutting off those links means the collapse of all religious services. As a result, this study claims that those organizations are stuck between these two situations, creating different opportunity structures and path dependencies. The only way of escaping this dilemma is linked with the strength of transnational linkages. When it is weaker, as

in the case of AABF, fulfilling the criteria for religious recognition in Germany becomes easier. In sum, transnational linkages of AABF did not result in a dependency for the organization, and they could focus on political opportunity structures provided by the recognition system in Germany. This situation allowed them to reform their organizational structures and follow adequate policies for the religious recognition process, which was completed in 2020. This case analysis proves that our eclectic approach helps us understand how migrant institutionalization occurs in the age of transnationalism. Thus, we expect to contribute a solution to the incorporation problem that almost all major developed countries face regarding migration.